

Nemi szerepattitűdök és vallásosság a felsőoktatási hallgatók körében¹

Fényes Hajnalka – Pusztai Gabriella

fenyes.zsuzsanna@arts.unideb.hu

pustai.gabriella@arts.unideb.hu

<https://doi.org/10.51624/SzocSzemle.2020.3.3>

Beérkezés: 2020. 06. 03.

Átdolgozott változat beérkezése: 2020. 10. 14.

Elfogadás: 2020. 12. 02.

Összefoglaló: A demográfiai és társadalmi háttértényezők mellett hagyományosan a vallásosság az egyik fontosabb tényező, amely a nemi szerepekkel kapcsolatos nézeteket befolyásolja. Európa nagyobb részén a széles körű szabadságjogok általánossá válása során az egalitárius nemi szerepek váltak elfogadottá. A poszt szocialista régióban három további tényező hatott ebbe az irányba: a nők munkába állítása, a termékenységi mutatók drasztikus visszaesése miatt a nők családon belüli szerepkörének átalakulása, valamint az államilag támogatott szekularizáció. Kutatásunkban magyar felsőoktatási hallgatók nemi szerepekkel kapcsolatos nézeteit vizsgáltuk egy országos mintán (N = 1502, 2017). A nemi szerepekről való gondolkodás típusainak feltárására során a tradicionális nemi szerepfelfogástól két modern típus különült el, egy pragmatikus instrumentális és egy posztmaterialis-posztmodern típus. Multinomiális regressziós módszerrel vizsgáltuk azt is, hogy milyen tényezők növelik az egyes típusokba kerülés esélyét. Az elemzés eredményei a demográfiai és társadalmi tényezők hatásának kiszűrése után a vallásosság szignifikáns hatását mutatták a tradicionális szerepek elfogadására, de újszerű eredményünk, hogy a posztmaterialis-posztmodern típusba kerülés esélyét is erősen növelte az egyház tanításait követő vallásosság, amelyben a női munkavállalás elfogadása mellett a családba bevonódó apakép dominál.

Kulcsszavak: nemi szerepattitűdök, felsőoktatási hallgatók, vallásosság, apaszerepek

Bevezetés

Kutatásunkban az egyetemi hallgatók nemi szerepattitűdjeit vizsgáljuk, különös tekintettel a vallásosságukkal való összefüggésekre. A nemi szerepekkel kapcsolatos nézetek és a családon belüli munkamegosztás vallásos perspektívából való vizsgálata akkor válik különösen érdekessé, amikor több kultúra, több nemzet, többféle vallás és felekezet kerül kapcsolatba egymással (Diehl et al. 2009; Lehrer 2008; Mahoney 2010). A nemek közötti szerepmegosztás családon belüli szokásrendje és szabályai ugyanis társadalomba ágyazottak, hiszen a munkahelyek, a szociális ellátórendszer és az oktatási részvétel révén kölcsönösen hatnak egymásra. Nemcsak az interkulturális együttélés és egy plurális

¹ A cikk a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal NKFI Alapjából támogatott K 119679 nyilvántartási számú „Vallási változás Magyarországon” című kutatási projekt támogatásával valósult meg.

társadalom működtetése szempontjából válik fontossá a téma, hanem azért is, mert a felnövekvő nemzedékek a közösségi média és a tömegkommunikáció növekvő befolyása mellett is döntően a családokban tanulják meg a nemi szerepeket. Így a szerepstruktúrák átörökítése, a társadalmi munkamegosztás átalakulása miatti kihívások és a nemek ezzel kapcsolatos speciális válaszai közötti ellentmondások könnyen jelentős konfliktusok forrásai lehetnek. A tanulmányban arra a kérdésre keressük a választ, hogy az ismert társadalmi és demográfiai tényezőkön túl a vallásnak és a vallásosságnak milyen szerepe lehet a családon belüli nemi szerepekkel kapcsolatos nézetek alakulásában.

A tanulmány elméleti részében elsőként a felsőoktatási hallgatók vallásosságával foglalkozunk, majd a nemi szerepekkel és a nemi szerepattitűdökkel, valamint a férfi- és apaszerepekkel, végül pedig a nemi szerepattitűdök és a vallásosság kapcsolatával. Ezt követően a szakirodalomra építve öt hipotézist fogalmazunk meg a felsőoktatási hallgatók nemi szerepattitűdjei és a társadalmi-demográfiai háttérváltozók, valamint a vallásosság kapcsolatáról. Az adatbázis, a vizsgált változók és a módszerek bemutatása után elsőként a diákok nemi szerepattitűdjeit, majd pedig a nemi szerepattitűdök és a háttérváltozók kapcsolatát vizsgáljuk, különös tekintettel a diákok vallásosságára. Az összegzésben ellenőrizzük hipotéziseinket, valamint értelmezzük az eredményeket, és megfogalmazzuk további kutatási terveinket is.

A felsőoktatási hallgatók vallásossága a térségben

Európa nagy részén a fiatal generációk csökkenő vallásosságát regisztrálják (Pollack–Rosta 2017; Rosta 2012). Magyarországon viszont egyértelműen kimutatható a magasán iskolázott fiatalok, illetve az egyetemi hallgatók nagyobb arányú vallásossága (Hámori–Rosta 2013). A diplomás fiatalok között kétszer akkora arányban (minden tizedik) vannak az egyház tanítását követők, mint a felsőoktatásba be nem jutók között, a diplomások bő fele, a felsőoktatásba nem kerülők kétötöde pedig a maga módján vallásos (Pusztai 2015).

A felsőoktatási hallgatók vallásosságának vizsgálata a változások irányának és mértékének monitorozásán túl több aspektusból válik fontossá az elméleti koncepciók tesztelése során. Az egyik ilyen értelmezési keret a vallásosság és a családi, valamint az egyéni kulturális tőke (elsősorban az iskolázottság) összefüggésének vizsgálata a modernizációs-szekularizációs hipotézis ellenőrzése érdekében. A modernizációs-szekularizációs hipotézis lényege, hogy a modern társadalmakban az iskolázottság általános növekedésével a vallásosság visszaszorul, és elsősorban az alacsonyabb státusú, marginalizált csoportokban marad népszerű (Pollack–Rosta 2017). Az utóbbi évtizedekben azonban többféle modernitásról, illetve egyes térségekben a modernizációval párhuzamosan egyenesen a vallásosság erősödéséről beszélhetünk (Casanova 2018). Ezek a kutatások Európát gyakran kivételként emlegetik, ahol a modernizáció az iskolázott fiatalok vallástól való eltávolodását hozta (Berger et al. 2008). A posztiszocialista országok kutatói felhívták a figyelmet a térség felekezeti sokszínűségére és a vallási változások sokféleségére (Zulehner et al. 2008). A térséghez az erősen modernizált és elvallástalanodott társadalmak (pl. Cseh-

ország) mellett Európa legvallásosabb országa (Románia) is hozzá tartozik. Magyarországon a rendszerváltást megelőzően a magas iskolázottságúak körében csökkenő intézményes vallásosság volt a jellemző (Tomka 2009). Az utóbbi három évtizedben azonban fokozatosan megjelent a magas iskolázottságúak körében tapasztalt erősödő vallásosság (Hámori–Rosta 2013). Ami a hallgatói társadalmat illeti, saját kutatásainkban azt tapasztaltuk, hogy az ország régiói között – a határokon kívüli magyarlakta területeket is beleszámítva – jelentős különbségek vannak, és számos változás kelet felé haladva érezhető hatását. Miközben korábban Kelet-Magyarországon és a Romániában élő magyaroknál az alacsonyabb státusú szülők gyermekei voltak vallásosabbak, ma már egyértelműen kimutatható a magas szülői iskolázottság és a hallgatói vallásosság korrelációja, valamint a magas státus és a „felfelé” irányuló vallási mobilitás (fiatalabb generációk vallásossá válása nem vallásos szülők esetén) (Pusztai 2015; Pusztai – Demeter–Karászi 2019).

A másik értelmezési keret, amely a hallgatói vallásosságot a fókuszba állította, a hallgatói tanulmányi eredményesség, valamint a felsőoktatás társas és tanulmányi közegeibe való beágyazódás összefüggésrendszere. A vallásos hallgatók esetenként a szűk, a többségtől izolált csoportokhoz és elsősorban a felsőoktatási intézményen kívüli vallási networkökhöz való kötődésük miatt lemorzsolódási kockázatban vannak (Deutsch–Rubin 2019; Sherkat 2007). A régióra vonatkozó, részben kvalitatív, részben kvantitatív kutatási eredményeink azonban éppen a vallásos hallgatók erősebb felsőoktatási integráltságát mutatták (Pusztai 2011). A vallási alapon szerveződő hallgatói networkökben végzett interjú vizsgálatunk felhívta a figyelmet az ezekben a networkökben áramlatotott információk, szívességek és teljesítményt támogató normák erőforrás jellegére (Pusztai 2015). A hallgatói eredményességet vizsgáló kvantitatív elemzéseinkben kiderült, hogy habár a kampuszon kívüli kapcsolathálókhoz való szoros kötődés általában valóban rizikóforrás az eredményes egyetemi tanulmányok során, a vallásosság kapcsán szerveződő külső közösségekhez kapcsolódás éppen ellenkezőleg, segíti a felsőoktatási tanulmányok tudatos és eredményes végzését (Pusztai 2015). A kutatások egy része a felekezetek között jelentős különbséget talál a vallásosságnak a tanulmányi karrierre gyakorolt hatásában, elsősorban a katolikus-protestáns, másrészt az ortodox protestáns és a többi felekezet között (Lehrer 2008). Kutatócsoportunk a magyar népesség körében vizsgálódva is azonosított ilyen eltéréseket, elsősorban a kisebb protestáns és a neoprotestáns felekezetek intenzívebb vallásgyakorlatát és teljesítménymaximalizáló törekvéseit tudtuk azonosítani, de a történeti gyökerű népegyházak között azonos régiókban nem találtunk különbséget (Fényes–Pusztai 2014).

A nemi szerepek és nemi szerepattitűdök

Nemi szerepek alatt a férfira és a nőkre jellemző viselkedésmintákat, elvárásokat, szabályokat és normákat értjük, amelyek egy adott társadalomra jellemzőek. Nemi szerepattitűdök alatt pedig a népesség nemi szerepekkel, családi munkamegosztással kapcsolatos vélekedéseit értjük (Gregor 2014). A nemi szerepek kultúránként (Mead 1949), történelmi koron-

ként (Merton 1968), sőt társadalmi rétegenként is változnak, pedig a biológiai és a genetikai különbségek ugyanazok, ami egyben azt is jelenti, hogy a nemi szerepek elsősorban a szocializáció során tanult jelenségek. A funkcionista megközelítés (Parsons–Bales 1955) az iparosodás korában a szerepek komplementaritását hangsúlyozta (a férfiak instrumentális, kenyérkereső szerepe és a nők érzelmi támogató szerepe), napjainkban azonban a fejlett országok többségében már a legtöbb esetben mindkét fél egyszerre tölti be a kenyérkereső és a családi feladatokat ellátó szerepet. Mivel a nemi szerepelvárások folyamatosan változnak, dinamikus nemi szerepfelfogásra van szükség (Gregor 2014). A modern nemi szerepfelfogás szerint az egyének viselkedését már nem elsősorban a nemi hovatartozásuk határozza meg. A nemi szerepek szimmetrikusabbá váltak, sőt egyes országokban megjelennek a női kenyérkeresős családok is (Blackstone 2003; Engler 2017; Jurczyk et al. 2019). Magyarországon a jelenség viszonylag ritka, és ezekben a családokban többféle konfliktus is felléphet, ha nem azonos a két fél nemi szerepekről alkotott felfogása. Interjúk eredmények szerint a párok között akkor kevesebb a konfliktus, ha mindketten (akár a női kenyérkereső szerep ellenére is) hagyományos vagy mindketten egalitárius szerepfelfogást vallanak. Ha azonban a párkapcsolat során a nők elsődleges kenyérkeresővé válásával a párok akarata ellenére fordulnak meg a szerepek, ez akár válásközeli helyzethez is vezethet, bár voltak, akik jól alkalmazkodtak ehhez a helyzethez is (Neményi–Takács 2016, 2018).

A nemi szerepek XX. században bekövetkezett változásának okai a fejlett országokban a következők: (1) a modernizáció és a posztindusztriális társadalom kialakulása, (2) a nők növekvő részvétele az oktatásban és a munka világában, (3) a szekularizáció, végül (4) a női emancipáció és individualizáció, valamint a feminista mozgalmak megerősödése (Inglehart–Norris 2003; Scott 2006). A fejlett országokban azonban lassult a nemi szerepek átalakulása, sőt a konzervatív ideológiák terjedését és a tradicionális nemi szerepek elfogadásának erősödését figyelhetjük meg, többek között Magyarországon is (Gregor 2014). A nők beáramlása az oktatásba és a munkaerőpiacra lelassult, valamint a nemi szereppattinódók is lassabban változnak (Fortin 2005; Vella 1994).

A fiatalok körében gyorsabban változnak a nemi szerepek, mint az idősek körében, bár továbbra is megfigyelhető, hogy a fiatalok a hagyományos nemi szerepeknek megfelelő területeken tanulnak és dolgoznak (Nagy 2015; Tinklin et al. 2005). A családi élettel kapcsolatos nézeteket nemcsak a származási család, hanem a tanulmányi pályafutás során a pedagógus, a tananyag és a rejtett tanterv is befolyásolja (Engler et al. 2020; Szabó 1985). Korábbi kutatások (Astin 1977; Astin–Kent 1983) eredményei szerint a felsőoktatási intézmények alig tettek valamit a nemi sztereotípiák csökkentéséért. Az ezredfordulón azonban Bryant (2003) kimutatta, hogy a fiatalok attitűdjei a felsőoktatásban töltött évek során a tradicionális állásponttól a modernebb felfogás felé mozdultak el, valamint a modernebb felfogást erősítette még a kortárs csoporttal való szorosabb kapcsolat, a nagyobb beágyazódás a campusba, a „women-studies” kurzusokon való részvétel és a kulturális sokszínűség megtapasztalása a campuson. Nagy (2015) eredményei szerint azonban az általa vizsgált magyar műszaki felsőok-

tatási intézményben az oktatókra elsősorban a hagyományos nemi szerepeknek megfelelő vélekedések voltak a jellemzők, amelyek a maskulin szervezeti rendet erősítik.

A közép-kelet-európai országokban – és köztük Magyarországon is – a szocializmusban a kétkeresős családmodell dominált, a nők többsége teljes munkaidőben dolgozott, ennek ellenére a magyar adatok szerint 1971 és 2001 között inkább a tradicionális nemi szerepekkel azonosultak az emberek, ahol a férfi feladata elsősorban a család megélhetésének biztosítása, a nőé pedig az érzelmi támogatás, illetve a házimunka ellátása. Mindamellet elfogadták azt is, hogy a nők többségének dolgozni kell, mert csak így biztosítható a család megélhetése (Pongrácz 2005). 2011-re azonban kismértékű elmozdulás figyelhető meg a modern nemi szerepek elfogadása irányába (Pongrácz – S. Molnár 2011). Kimutatható az is, hogy a fiatalok nemi szerepattitűdjei – szemben a nyugati országokra jellemző adatokkal – inkább hasonlóak a felnőtt népességéhez, és körükben is inkább a tradicionális szerepek elfogadása az uralkodó (Laki et al. 2008). Ezt erősítik Gregor (2014) eredményei is, miszerint a nemi szerepattitűdök nemek és kor szerint alig tértek el a 2000-es években Magyarországon.

Tíz, a nemi szerepekkel kapcsolatos állítás faktorelemzése hat európai ország, köztük Magyarország 2004–2011 közötti adatain három attitűdtípust mutatott ki, amelyek nem a klasszikus tradicionális-modern skála mentén rendeződtek, de ennek oka a feltett 10 állítás jellegével is összefüggésben lehetett. Kimutatható volt (1) a családcentrikus, (2) a férfiak és nők egyenlőtlen viszonyait előtérbe helyező, valamint (3) a háztartási munkát és a gyereknevelést a fizetett munkával szemben preferáló attitűdtípus is (függetlenül attól, hogy ki végzi azt). A magyar adatok szerint családcentrikusak az idősebbek, a gyermekek, az alacsonyabb iskolázottságúak; az egyenlőtlen viszonyokat pártolók inkább a férfiak, az idősebbek, az alacsony iskolázottságúak; és végül a háztartási munkát, valamint a gyermeknevelést preferálók a nők, az idősebbek és a háztartásbeliek (Murinkó 2014).

A férfi- és az apaszerepek változása

A klasszikus parsonsi nemi szerepfelosztás szerint a férfi elsőleges feladata a család megélhetésének biztosítása, míg a nőé a háztartás és a gyermekek ellátása, valamint az intimitás megteremtése. Napjainkban azonban a női szerepek mellett a férfi- és az apaszerepek is módosulnak, és többek között a férfiszerep-kutatások is egyre népszerűbbek (Hadas 2011). A modern szerepek térnyerésével azonban megjelennek a férfi- és a nőiszerep-konfliktusok is. A legtöbb családban mindkét nemnek egyszerre kell kenyérkereső funkciót betöltenie, valamint a gyereknevelésben és a házimunkában is elvileg mindkét félnek részt kell vennie. Mind a férfiaknak, mind a nőknek kettős elvárásoknak kell megfelelniük (Spéder 2011). A hagyományos szerepkonfliktusról sokat hallunk a nők esetében (család vagy karrier), de a férfiak szerepkonfliktusa is fontos kutatási területté vált az 1970-es években (David–Brannon 1976; Farrell 1974; O’Neil 1981). A fejlett országokban végzett, elsősorban pszichológiai kutatások több-

seége a férfiszerep konfliktusának legfontosabb okaként a nőiességtől való félelmet és az érzelmek kimutatásának nehézségeit nevezi meg.

A férfiszerepek mellett vizsgálni lehet az apaszerepek változását is. Ostner (2002) apaszerepmodelljét a kenyérkereső szerep fokozatai (erős, közepes, gyenge) alapján alakította ki. Lorentzen (2013) szintén különbséget tesz az apaszerepek jellege szerint. A család eltartására és anyagi biztonságának megteremtésére a családeért-apa fogalmat használta, míg a családban-apa kifejezést azokra az édesapákra vonatkoztatta, akik aktívan részt vettek a család életében, és gondoskodtak a gyerekekről. A hagyományos és a modern apaszerep megkülönböztetése Voltz (2007) nevéhez köthető. A tradicionális apatípust a kenyérkereső férfival, míg a modern apát az emancipációt szükségesnek tartó, az otthoni munkában és a gyereknevelésben egységesen részt vevő apával azonosította. Napjainkban új tényezőként jelenik meg, hogy az apaság is bekerül a sikeresség, az önmegvalósítás központjába a férfiak életében (Ganavan 2002).

Spéder (2011) eredményei szerint a magyar társadalom a mai napig fontosnak (és szükségesnek) tartja a hagyományos kenyérkereső és családi döntéshozó apaképet, de a gyermeknevelésbe való bevonódást is hasonlóan fontosnak ítéli meg. Legerősebb különbségek az iskolai végzettség és nemek alapján mutatkoztak, a magas végzettségűek inkább azonosultak a modern apai szerepkörrel, valamint a nők modernebbül gondolkodtak az apai feladatokkal kapcsolatban. Gregor (2014) kimutatta, hogy a kisgyerekes nők munkavállalásának elfogadása és a kétkeresős családmodell támogatása a közvéleményben nem kapcsolódik össze a családi életbe bevonódó, az otthoni feladatokban aktívan részt vevő apaszerepek támogatásával. Szalma és Rékai (2019) emellett munkájukban rámutattak, hogy a különélő apák esetén kevésbé egyértelműek a társadalom elvárásai, de akik a társukkal való együttélés során aktívabban törődtek gyermekeikkel, azok a különélés után is aktívabb kapcsolatban maradtak velük.

Takács (2017) interjúk segítségével próbálta megragadni, hogy mit jelent aktívan törődő apának lenni a középosztálybeli magyar apák esetén. Szerinte Magyarországon nehezebb a kettős elvárásoknak (kenyérkeresés és a családba való bevonódás) megfelelni, mint egyes nyugat-európai országokban, és a kenyérkereső szerep fontosabb, mint az aktív apai törődés, még középosztálybeli háttér esetén is. Az interjúk során az aktív törődés főbb dimenziói az apák fizikai jelenléte, a gyermekekkel való érzelmi közelség, valamint a munka és a magánélet megfelelő egyensúlya voltak.

A nemi szerepattitűdök és a vallásosság összefüggései

A családi szerepvállalás és a közéleti szerepvállaláshoz való hozzáférés nemek közötti különbségei jelentős nemzetközi változatosságot mutatnak, amelyet a vallási tényezők jobban magyaráznak az egyes társadalmak gazdasági és politikai jellemzőinél (Inglehart–Norris 2003). A szekularizáltabb társadalmakban, ahová Magyarország is sorolható, elterjedtebb az a nézet, amely szerint a nemi szerepek között kevesebb a különbség. A vallás és a nemi szerepek viszonyával foglalkozó egyik megközelítés szerint a vallás az

egyenlőtlenségeket legitimáló funkciója révén segít a tradicionális nemi szerepmegosztás fenntartásában, amelynek pillérei a kritikai feministák interpretációja szerint a nők ingyenesen végzett házimunkája és a férfiaknak való feltétlen engedelmessége, míg a konzervatív interpretáció a klasszikus szerepviszonyok tartós fennmaradását a nőknek a családi élet szentségéhez való kivételes lelki és erkölcsi hozzájárulásra való hajlammal magyarázza (Woodhead 2012). A kutatók sajátos paradoxonnak látják, hogy annak ellenére, hogy a vallási ideológiák a tradicionális női szerepek előbbrevalóságát hangsúlyozzák, mégis éppen a nők kötődnek erősebben a vallásossághoz. Az egyik magyarázat szerint ennek taktikai oka van, hiszen a megtérés, az intenzív vallásosság a hagyományos, elnyomó-patriarchális férfiszerepekre is hatással van, a férfiak érzékenyebbekké válnak a tisztességtelen, egyenlőtlen családon belüli feladatmegosztásra, és újraértékelik a szeretetkapcsolatokat, újfajta családcentrikusság alakul ki bennük, mint ahogy a vallási szervezetekbe való beágyazottság révén a nők számára is nagyobb társadalmi szerepvállalás válik elérhetővé (Wilcox 2004; Woodhead 2012).

Mivel a vallásosság erősségének mérése bonyolult, és felekezeti eltéréseket mutat, sokkal több tanulmány szorítkozik a felekezeti hovatartozás családi viszonyokra és nemi szerepekkel kapcsolatos felfogásra gyakorolt hatásának vizsgálatára. A felekezethez tartozás nem csupán öröklött közösségi tagság, hanem a tanítások, a hittételek a társadalomképet, a magatartásmintákat és a normákat is befolyásolják. Azokban a társadalmakban, ahol több vallási-felekezeti hagyományhoz tartozó közösség él együtt, fontosabbá válnak ezek a különbségek. A huszadik század közepén az Amerikai Egyesült Államok protestáns vidékeire érkező katolikus európai bevándorlók nemi szerepekkel és családi munkamegosztással kapcsolatos eltérő magatartása került a vizsgálatok fókuszába. Az amerikai katolikusok iskolázottsági hátrányát is a tradicionális nemi szerepfelfogásukkal, a női továbbtanulás csekély elfogadottságával magyarázták (Lenski 1961). Később különbségeket mutattak ki az ortodox-fundamentalista keresztény hagyományt őrző felekezetek nemi szerepfelfogása és a modernizációhoz alkalmazkodó felekezetek attitűdjei között (Lehrer 2008). Az USA-ban a főirányú protestáns felekezetekhez tartozó férfiak nemcsak a nők iskoláztatása tekintetében bizonyultak támogatóbbnak, hanem a családon belüli munkamegosztással kapcsolatban is sokkal egalitáriusabb felfogásúak voltak (Wilcox „new man”-nek nevezi őket). A fundamentalista irányzatokhoz tartozó férfiak („soft patriarchs”) viszont határozottabban családcentrikus ideológiát vallottak (Wilcox 2004). Wilcox nem foglalkozik a katolikusokkal, viszont Európa multikonfesszionális övezetében – a protestáns nők-höz képest – a hagyományosabb és szigorúbb családi normákat előíró katolikus és ortodox keresztény egyházakhoz tartozó nők tradicionális, családközpontú szerepmoddellje mutatható ki a termékenységi statisztikák elemzésével (Sporcha–Tisliar 2019).

Read (2003) azt tapasztalta, hogy a nemi szerepekhez való viszonyulást sokkal inkább a vallásosság intenzitása befolyásolja, mint a vallási-felekezeti hovatartozás. A bevándorlás révén kialakult helyzetben irányult a figyelem a házimunka hétköznapi megosztásával kapcsolatos gyakorlatokra. Úgy tűnik, a nemi szerepekkel kapcsolatos

attitűdök tekintetében az erősen vallásos válaszadók (németek és törökök is) kevésbé egalitárius nézeteket vallottak, a hétköznapi gyakorlatok tekintetében azonban a német válaszadók körében gyengébb volt a vallásosság mentén tapasztalható törésvonal, mint a törököknél (Diehl et al. 2009). Az attitűdök vizsgálata felől a konkrét magatartás felé mozdulnak azok a kutatások is, amelyek a női gyermekvállalást elemzik vallási metszetben. Egyértelmű, hogy a vallásos nők több gyermeket vállalnak, és ezzel nyilvánvalóan valamivel többet magukra vesznek a nehezen helyettesíthető családi feladatokból, mint a vallási közösségekhez nem tartozók (Sporcha–Tisliar 2019). A vallásosság Magyarországon is egyértelműen a tradicionálisabb nemi szerepek szerinti viselkedéssel jár együtt, a vallásos férfiak és nők házasságának stabilitása nagyobb, több gyermeket nevelnek, nagyobb a gyermek által érzékelt szülői odafigyelés, és a vallásos fiatalok nagyobb valószínűséggel kötnek házasságot (Pusztai 2020).

Hipotézisek

Fényes (2014) három közép-európai ország adatait vizsgálva kimutatta, hogy 2010-ben a felsőoktatási hallgatók majdnem fele inkább tradicionálisan gondolkodott a nemi szerepekről. Emellett kimutatta, hogy a férfiak tradicionálisabban gondolkodnak a nemi szerepekről, mint a nők. A társadalmi háttér hatása ellentmondásos volt, a szülők nagyobb kulturális tőkéje növelte a modern attitűdök elfogadását (kulturális reprodukció), viszont a rosszabb anyagi helyzet is a modern attitűdöket erősítette (társadalmimobilitás-hipotézis). Kimutatható volt az is, hogy a falusi diákok nem gondolkodtak tradicionálisabban, mint a városiak, illetve hogy az „egyháziasan vallásos” (az egyház tanításait követő) diákok inkább tradicionálisak, míg a „maguk módján” vallásosak inkább modernnek a nemi szerepattitűdjeiket tekintve.

H1: Fényes (2014) alapján feltételezzük, hogy az egyházhoz kötődő vallásos diákok tradicionálisabban gondolkodnak majd a nemi szerepekről, míg a maguk módján vallásosak felfogása inkább modern. Ezt módosíthatja azonban a társadalmi háttérváltozók hatása, miszerint a magasabban iskolázott szülők egyházasan vallásos gyermekei nem gondolkodnak tradicionálisabban a nemi szerepekről, mint a többiek.

H2: Felekezeti kultúrák hatásaival számolva Lenski (1961) és Lehrer (2008) alapján feltételezzük, hogy a katolikusok, akik az intézményi kötődés és a szigorúbb házassági normák (pl. a házasság felbonthatatlansága) jegyében szocializálódnak, tradicionálisabb vélekedést örökítenek át a nemi szerepekkel kapcsolatban, míg az intézményi (lelkészi) közvetítés szükségességét kétségbe vonó, individuálisabb felfogású és a modernizációhoz rugalmasabban alkalmazkodó protestánsok összességében nyitottabbak lesznek az egalitárius nemi szerepfelfogások felé. A felekezeten kívüliek és a felekezethez tartozók összevetésével kapcsolatban azt feltételezzük, hogy a felekezethez kötődők az etikai önreflexiónak a vallásosság által ösztönzött gyakorlatai miatt érzékenyebbek lesznek a nemek közötti esélykülönbségek és a csa-

ládon belüli (kevesebb elismeréssel járó munka) egyenlőtlenségeinek kompenzálására, valamint a munkamegosztásra, mint azok, akik vallásgyakorlat híján kevésbé vannak ilyen számvetésre kényszerítve. A vallási közösségekhez kötődők körében ugyanakkor az egocentrikus gondolkodással szemben a közösséghez tartozás magasra értékelése miatt a családi szeretetkapcsolatok preferálását is várjuk.

H3: Fényes (2014) alapján feltételezzük azt is, hogy a felsőoktatásban tanuló férfiak tradicionálisabban gondolkodnak a nemi szerepekről, mint a nők.

H4: Fényes (2014) alapján feltételezzük, hogy azok a hallgatók, akiknek a szülei diplomával rendelkeznek, modernebb felfogást képviselnek.

H5: Ezzel egyidejűleg feltételezzük, hogy a rosszabb anyagi helyzetűek is inkább modern beállítottságúak (a jobb anyagi helyzetűek megengedhetik maguknak, hogy a nők ne dolgozzanak, és a férj képes eltartani a feleségét).

H6: Fényes (2014) eredményeire építve azt feltételezzük, hogy a falusi diákok nem gondolkodnak tradicionálisabban, mint a többiek, mivel már a felsőoktatási intézmény székhelyén élnek a tanulmányaik alatt.

Adatok, módszerek és változók

Tanulmányunkban a Család és Karrier (CSAK) kutatás adatbázisát használtuk fel. A kutatás 2017-ben zajlott 11 magyarországi felsőoktatási intézményben². Az egyetemeket szakértői mintavétellel választottuk ki, és a minta reprezentatív az intézmények mérete, régiója és tudományterülete³ szerint. Az egyetemeken belül tudományterületenként véletlenszerűen kiválasztott szemináriumi csoportokat kérdeztük le teljes körűen, ezzel biztosítva a minta valószínűségi jellegét. A lekérdezés papíralapon történt a nappali tagozatos diákok körében (az alapsokaságba és a mintánkba nem kerültek be az elsőéves hallgatók, mivel a kutatás fő kérdései szempontjából még nem rendelkeztek kiérlelt véleménnyel). Az eljuttatott 1600 kérdőívből 1502 értékelhető kérdőív érkezett vissza.

A nemi szerepattitűdök mérése során a női és anyaszerepeket, a férfi és apa szerepeket, végül a női munkavállalás iránti attitűdöket vettük számba. A nemiszerepeket, valamint a női munkavállalás iránti attitűdök itemsora az European Values Survey (EVS), a Generation Gender Survey (GGS) és az International Social Survey Program (ISSP) kutatásokban lévő nemi szerep állításokon alapult, és a további apa és férfiszerepek pedig a Központi Statisztikai Hivatal Népeségkutató Intézete (Magyarország) Családi értékek című adatfelvételének (KSH) itemsorán alapulnak (az 1. táblázatban jelöltük az állítások forrását, voltak azonban olyan állítások melyek nem szerepeltek egyik fent említett lekérdezésben sem, csak a mi adatbázisunkban). A skála 25 itemből áll⁴, ahol a Chronbach alfa értéke 0,77.

2 Eötvös Loránd Tudományegyetem, Óbudai Egyetem, Semmelweis Egyetem, Debreceni Egyetem, Debreceni Református Hittudományi Egyetem, Esterházy Károly Egyetem, Kaposvári Egyetem, Nyíregyházi Egyetem, Pécsi Tudományegyetem, Széchenyi István Egyetem, Szegedi Tudományegyetem.

3 A tudományterületi felosztáshoz az MTA tudományterületi besorolását használtuk.

4 Felsorolásukat lásd az 1. táblázatban.

Elemzésünkben a nemi szerepattitűdőkkel való egyetértés és egyet nem értés (1–4-es Likert-skála) alapján klaszterelemzést végtünk, majd multinominális regresszióval vizsgáltuk a klaszterek, a társadalmi háttérváltozók valamint a vallásosságot mérő változók kapcsolatát. A vallásosságra vonatkozóan két változóval dolgoztunk. A vallásos önbesorolás háromértékű változója szerint a mintában levő hallgatók 15,4%-a az egyház tanításait követi, 44,9% a maga módján vallásos, 39,7% pedig nem tudja eldönteni, hogy vallásos-e, illetve ehhez a kategóriához tartoznak azok is, akik egyértelműen nem vallásosak. A felekezet szerint a diákok 40,1%-a római katolikus, 6,3%-a görög katolikus, 24,5%-a református, 9,8%-a egyéb felekezethez tartozó, és végül 19,3%-a nem tartozik egyik felekezethez sem. További háttérváltozók: a nem (56,4% nő és 43,6% férfi), az objektív anyagi helyzet index⁵, a szubjektív anyagi helyzet⁶, az állandó lakóhely településének típusa (25,8% falu és 74,2% város), végül az apa (27,4% alap-, 42,4% közép- és 30,2% felsőfok) és az anya iskolai végzettsége (16,2% alap-, 45,5% közép- és 38,3% felsőfok).

Eredmények

A nemi szerep állításokat elsőként a diákok véleménye alapján fontossági sorrendbe rendeztük (lásd a függelék F1. táblázatát). Eredményeink szerint az egyetemisták véleménye hasonló a felnőtt lakosság 1971 és 2001 között mért véleményéhez (Pongrácz 2005), amely szerint inkább tradicionális szerepekben gondolkodnak, de elfogadják, sőt szükségesnek tartják a női munkavállalást is, ami részben modern attitűd, részben az anyagi megfontolások erősségét tükrözi. Megfigyelhető emellett, hogy a modern, családba bevonódó apaszerepekkel is egyetért a diákok többsége (pl. „*apának lenni és gyermeket nevelni az egyik legszebb élmény egy férfi életében*”, vagy „*nem válik neveltségessé egy apa, ha a munkahelyén megtudják, hogy ő pelenkázza a gyereket*”, vagy „*egy férfi számára fontosabb, hogy több időt töltsön a családjával, mint hogy pluszmunkával növelje a bevételt*”, vagy „*egy férfinak szüksége van a gyerekekre a teljes élethez*”). A lista élén ezzel összhangban öt modern állítás szerepel (a női munkavállalás fontos szerepéről, az apaság szépségeiről). Ezt követően a tradicionális állítások (a férfi kenyérkereső funkciója, a nők gyermeknevelő funkciója) keverednek a modern attitűdökkel (a férfiak apaszerepei). A lista végén pedig tíz tradicionális állítás szerepel (amelyek szerint a férfi a fő döntéshozó és pénzkereső, a nő fő feladata a gyerekeknévelés), ezekkel a diákok nagy része nem értett egyet.

Ezután K-Means klaszterelemzést végtünk a nemi szerepekkel kapcsolatos állítások alapján (az eredményeket lásd az 1. táblázatban). Az elemzésben a háromklaszteres meg-

5 Van a hallgató családjának : saját lakás, családi ház; nyaraló, hobbitelek; plazma-, LCD-televízió; asztali számítógép vagy laptop otthoni internet-hozzáféréssel; táblagép (tablet), e-book-olvasó; mobilinternet (telefonon vagy táblagépen); mosogatógép; klíma; okostelefon; személyautó (1: van, 0: nincs, az indexet ezek összegéből képeztük). Az indexből egy 0, 1 értékű változót is csináltunk (átlag alatti és feletti objektív anyagi helyzet), ahol a 10 fokú mutató átlaga 7,2 volt.

6 Hogyan jellemeznéd családod anyagi helyzetét? Ebből is kétértékű változót készítettünk, átlag alatti/feletti, a mutató átlaga 3,3 volt.

4: Mindenünk megvan, jelentősebb kiadásokra is telik (pl. nyaralás), megtakarítani is tudunk.

3: Mindenünk megvan, de nagyobb kiadásokat nem engedhetünk meg magunknak.

2: Előfordul, hogy a mindennapi kiadásainkat nem tudjuk fedezni.

1: Gyakran megesik, hogy nincs pénzünk a mindennapi szükségletek fedezésére.

oldást fogadtuk el, mert itt vált szét egymástól egyértelműen a tradicionális és a modern szerepfelfogás, úgy, hogy kétféle modern és egy tradicionális csoport körvonalazódott.

1. táblázat: A nemi szerepattitűd-állítások mentén képzett klaszterek klaszterközéppontjai (aláhúzva és kövérítve jelöltük soronként a legnagyobb értékeket, és zárójelben feltüntettük az állítások forrását is)

	Pragmatikus instrumentális	Tradicionális	Posztmaterialis-posztmodern
A férfiak legfontosabb feladata, hogy anyagilag biztosítsák a család megélhetését. (KSH)	2,77	3,37	3,26
Apának lenni és gyermeket nevelni az egyik legszebb élmény egy férfi életében. (KSH)	3,22	3,21	3,71
Nem válik neveltségessé egy apa, ha a munkahelyén megtudják, hogy ő pelenkázza a gyereket. (KSH)	3,31	2,95	3,42
Sok pénzt keresni a legfontosabb cél egy férfi életében. (KSH)	2,26	3,02	2,32
Egy apa ugyanolyan jól el tud látni egy kisgyermeket, mint egy anya. (KSH)	3,19	2,79	3,09
Egy férfinak szüksége van a gyerekekre a teljes élethez. (GGS)	2,66	3,03	3,42
Sikereket, karriert elérni munkájában az egyik legfontosabb cél egy férfi életében. (KSH)	2,60	3,09	2,63
Egy férfi számára fontosabb, hogy több időt töltsön a családjával, mint hogy pluszmunkával növelje a bevételt. (KSH)	2,94	3,05	3,24
A legfontosabb döntéseket a családban a férfinak kell meghoznia. (KSH)	1,88	3,19	2,54
Fontos ugyan a munka, de a nők többsége számára az otthon és a gyerekek fontosabbak. (ISSP)	2,27	3,27	3,24
A férfiak számára a munka fontosabb kell, hogy legyen, mint a család.	1,46	2,57	1,51
A férj feladata, hogy keresetével biztosítsa a család megélhetését, a feleség feladata, hogy ellássa az otthoni feladatokat. (ISSP)	1,83	3,21	2,54
Manapság a nők többségének dolgoznia kell, mert csak így biztosítható a család megélhetése.	3,15	3,09	3,39
Nem tesz jót egy kapcsolatnak, ha a nő többet keres, mint a férfi. (GGS)	1,90	3,12	2,52
A nőknek nem kell társuk beleegyezését kérni, hogy mire költsek a keresetüket.	3,03	2,92	2,50
A háztartási munka ugyanannyit ér, mint a fizetett munka. (GGS)	2,92	3,02	3,05
Állásban lenni is fontos lehet, de a legtöbb nőnek az igazi vágya, hogy otthona és gyereke legyen.	2,15	3,16	3,15
A háziasszonyi teendők ellátása és a gyermeknevelés éppen olyan önmegvalósítás lehet egy nő számára, mint a keresőmunka. (EVS)	2,56	3,02	3,13
Az a helyes, ha a feleség és a férj is hozzájárul a család jövedelméhez. (ISSP)	3,56	3,25	3,57
Nem helyes, ha a férfi marad otthon a gyerekekkel, a nő pedig dolgozni jár.	1,65	3,28	2,41
A dolgozó anya is van olyan jó anyja a gyerekeinek, mint aki nem dolgozik. (EVS)	3,66	3,15	3,44
A gyerek 3 éves kora előtt káros, ha az anya dolgozik. (ISSP)	1,98	3,20	2,88
A család élete megcsínyli, ha a feleség teljes munkaidőben dolgozik. (ISSP)	1,72	3,16	2,59

A férjnek többet kell keresnie, mint a feleségének.	1,52	2,98	2,40
A nők legfontosabb feladata a gyerekevelés.	1,68	3,01	2,93
N	356	604	475

K-Means klaszterelemzés, 13 iteráció, missing pairwise

Az első klaszter (a pragmatikus instrumentális modern csoport) tagjai a női munkavállalást preferálják, sőt egy emancipált, önálló, dolgozó nő képe körvonalazódik („*a dolgozó anya is van olyan jó anyja a gyerekének, mint aki nem dolgozik*”, illetve „*a nőknek nem kell társuk beleegyezését kérni, mire költség a keresetüket*”). Fenntartják azonban, hogy a családi feladatokat is a nőknek kell ellátni, azaz kettős szerepkörben kell teljesíteniük. Ezzel szemben az apáknak elsősorban a kenyérkereső funkciója dominál. Azzal is egyetértenek ezek a hallgatók, hogy egy apa is ugyanolyan jól el tud látni egy kisgyereket, mint egy anya. Ez a felfogás a társadalmi és családi feladatokra, kötelezettségekre, ezek megosztására koncentrálna a célok elérése érdekében, a modern pragmatikus, instrumentális megközelítést tükrözve (Mod1: 356 fő).

A második (tradicionális) klaszterbe tartozó hallgatók a női munkavállalást elfogadják, de minden más szempontból tradicionális beállítottságúak. A férfi kenyérkereső funkciója dominál, az anyagi és szakmai sikerek felhalmozására, a komoly döntések meghozatalára nekik van felhatalmazásuk, a nők fő hivatása pedig a házimunka és a gyerekevelés („*a nők többsége számára az otthon és a gyerekek fontosabbak*”). A szerepek felcserélésének lehetőségétől elzárkóznak („*nem helyes, ha a férfi marad otthon a gyerekekkel, a nő pedig dolgozni jár*”, illetve „*nem tesz jót egy kapcsolatnak, ha a nő többet keres, mint a férfi*”) (trad: 604 fő).

A harmadik klaszter (a posztmaterialis-posztmodern csoport) a női munkavállalást preferálja, de emellett az apaság és a férfiak családi szerepei is nagyon fontosak számukra („*apának lenni és gyermeket nevelni az egyik legszebb élmény egy férfi életében*”, „*nem válik neveltségessé egy apa, ha a munkahelyén megtudják, hogy ő pelenkázza a gyereket*”, „*egy férfinak szüksége van a gyerekekre a teljes élethez*”, „*egy férfi számára fontosabb, hogy több időt töltsön a családjával, mint hogy pluszmunkával növelje a bevételt*”). A klasszikus nemi szerepeket rugalmasan felcserélhetőnek tartják, mindkét nem kettős szerepkörben van. Ez a legmodernebb klaszter, mivel nemcsak a női munkavállalást, hanem a családi életbe bevonódó apaszerepet is preferálja. Míg a modern gondolkodás a családot az ipari társadalom alrendszerként értelmezi és törekszik a nemek egyenlőségére a munka világában, a posztmodern szemlélet szerint a szerepviszonyok kiegyensúlyozottak a nemek munkaerőpiaci és családi szerepvállalását tekintve is. Emellett ez a felfogás posztmaterialis is, mert a materiális javakra koncentrálna sikerfelfogással szemben a nem materiális javak, például a család örömforrás jellege értékelődik fel benne, a családi feladatok, a gyermekvállalás ebben a felfogásban egyfajta „élményt” és „önmegvalósítást” is jelentenek (Mod2: 475 fő).

Ezután multinomiális regresszióval vizsgáltuk a klaszterekbe tartozás és a háttérváltozók kapcsolatát. Két regressziót futtattunk, az egyikben a referenciakategória a tradicionális csoport (trad) volt, a másikban a pragmatikus instrumentális modern csoport (Mod1). Erre azért van szükség, hogy mindhárom klaszterbe tartozás esélyét páronként össze tudjuk vetni (az eredményeket lásd a 2. táblázatban).

2. táblázat: Multinomiális logisztikus regressziós eredmények a klaszterbe tartozásra mint függő változóra (a táblázatban vastagon jelöltük, ha a Wald-statisztika szignifikanciájánál $p \leq 0,05$)

	pragmatikus instrumentális versus tradicionális		posztmateriális-posztmodern versus tradicionális		posztmateriális-posztmodern versus pragmatikus instrumentális	
	Exp(B)	Wald szign.	Exp(B)	Wald szign.	Exp(B)	Wald szign.
nem = nő (ref férfi)	2,436	0,000	1,658	0,003	0,681	0,053
településtípus = falu (ref város)	1,542	0,047	1,768	0,003	1,147	0,503
apaisk = alapfok (ref felsőfok)	0,674	0,166	1,023	0,929	1,517	0,136
apaisk = középfok	0,731	0,204	1,015	0,947	1,388	0,177
anyaisk = alapfok (ref felsőfok)	0,852	0,619	0,865	0,601	1,015	0,962
anyaisk = középfok	0,865	0,521	0,64	0,03	0,741	0,18
objektív anyagi helyzet = átlag alatt (ref átlag felett)	1,211	0,341	1,355	0,092	1,12	0,572
szubjektív anyagi helyzet = átlag alatt (ref átlag felett)	0,699	0,081	0,658	0,023	0,941	0,758
felekezet = római katolikus (ref nincs felekezet)	0,941	0,828	1,232	0,449	1,309	0,306
felekezet = görög katolikus	0,452	0,081	0,642	0,284	1,419	0,457
felekezet = református	0,467	0,015	0,726	0,275	1,554	0,154
felekezet = egyéb felekezet	0,6	0,167	0,511	0,069	0,851	0,684
vallásos önbevallás = egyházas (ref nem vallásos, nem tudja)	0,256	0,000	1,057	0,833	4,131	0,000
vallásos önbevallás = maga módján	0,346	0,000	0,522	0,002	1,505	0,06

Nagelkerke R négyzet = 0,172

Eredményeink szerint a pragmatikus instrumentális modern csoportba kerülés esélyét növeli a tradicionálissal szemben, ha valaki nő, vagy ha falusi, illetve csökkenti, ha valaki egyházasan vagy a maga módján vallásos, vagy ha református. A posztmateriális-posztmodern csoportba tartozás esélyét pedig növeli a tradicionálissal szemben, ha valaki nő, vagy ha falusi, illetve csökkenti, ha az anya csak középfokú végzettségű, illetve ha a család szubjektív anyagi helyzete rossz, vagy ha valaki a maga módján vallásos. Végül a posztmodern-posztmateriális csoportba kerülés esélyét erősen növeli a pragmatikus instrumentális modern csoporttal szemben, ha valaki egyházasan vallásos.

A regressziókat ezután külön-külön is lefuttattuk a férfiakra és a nőkre (az eredményeket most nem mutatjuk be számszerűen). A férfiak almintájában a pragmatikus instrumentális modern csoportba kerülés esélyét csökkenti a tradicionálissal szemben, ha az apa alapfokú végzettségű, illetve ha valaki református vagy katolikus felekezetű, míg a nőknél, akárcsak a teljes mintában, az egyházasan vagy maga módján vallásosság csökkenti az esélyt, viszont a római katolikus felekezet növeli azt. A posztmodern-posztmateriális csoportba tartozás esélyét pedig növeli a tradicionálissal szemben a férfiak esetén, ha valaki falusi, rosszabb objektív anyagi helyzetű, illetve csökkenti, ha református. A nőknél pedig a római katolikus felekezet növeli, a maga módján vallásosság pedig csökkenti ezt az esélyt. Végül – akárcsak a teljes mintában

– a posztmodern-posztmateriális csoportba kerülés esélyét erősen növeli a pragmatikus instrumentális modern csoporttal szemben, ha valaki egyháziisan vallásos, akár férfi az illető, akár nő.

Összegzés és következtetések

Elemzésünkben az egyetemisták nemi szerepekkel kapcsolatos attitűdjeit vizsgáltuk egy országos, 11 felsőoktatási intézmény hallgatóira kiterjedő kérdőíves vizsgálat adatai alapján. Kutatási kérdésünk, hogy a diákok vallásossága mennyiben befolyásolja nemi szerepattitűdjeiket más háttérváltozók hatásának kiszűrése után is. A hazai szakirodalomban ez a kérdésfeltevés újszerű, míg a nemzetközi szakirodalomban voltak erre vonatkozó kutatási eredmények, amelyek némileg árnyalták a vallásos népesség tradicionális álláspontját a nemi szerepekkel kapcsolatban. A fiatal generáció vizsgálata azonban kiemelten fontos lehet ebben a vonatkozásban is.

A korábbi kutatások áttekintése után arra a következtetésre juthatunk, hogy a vallási hagyományok és a vallásosság megélése többféle változatot mutat a modern társadalomban, és ennek megfelelően ez többféleképpen hathat arra, hogy mennyire mozdulnak el a fiatal generációk a hagyományos nemi szerepek felől az egalitáriusabb nemi szerepattitűdők és magatartásminták felé. Ezen reakciónak a nemek közötti különbségei is elég világosan kirajzolódnak, és egyértelmű, hogy a férfiak reakciója döntő fontosságú lesz a nők házassághoz, illetve gyermekvállaláshoz való viszonyulásának alakulásában, valamint a gyermekes nők tehetségének és alkotó energiáinak szélesebb közösség javára fordításában. A jövő diplomásainak, a felsőoktatási hallgatóknak a nézetei és magatartása ebből a szempontból kiemelten fontos. A magyar adatok vizsgálata azért is figyelemre méltó, mert a felsőoktatásban tanulók és a diplomások körében mind az egyházi, mind az individualizált vallásosságú fiatalok nagyobb arányban vannak, mint az alacsonyabban iskolázott kortársak körében. Emellett kimutathatók a katolikus és a protestáns kulturális hagyományokhoz való kötődés isenhit és intézményi kapcsolat nélküli variánsai is (Pusztai et al. 2019; Tomka 2009).

Eredményeink szerint a korábbi adatokhoz képest (Fényes 2014) – ahol a diákok majdnem fele a tradicionális nemi szerepek mellett foglalt állást – 2017-re csak a diákok valamivel több mint harmada tartozott a tradicionális klaszterbe, ami a modern nemi szerepek nagyobb elfogadottságát tükrözi. Ennek oka lehet az is, hogy a korábbi vizsgálatunk csak az ország keleti régióiban gyűjtött adatokra épült, míg a 2017-es adatfelvételbe Magyarország összes régiójából, így a modernebb és gazdagabb központi és nyugati régióiból is a megfelelő arányban kerültek be hallgatók. A tradicionális klaszter mellett két másik klaszter is kirajzolódott, a pragmatikus instrumentális modern csoport és a posztmodern-posztmateriális csoport.

A vallásosság tekintetében (első hipotézis) mind a maga módján vallásosak, mind az egyház tanításait követők a pragmatikus instrumentális modern állásponttal szemben inkább a tradicionális nemi szerepeket fogadják el, még a társadalmi háttérváltozók ha-

tásának kiszűrése után is. Újszerű eredményünk azonban, hogy az egyházas vallásosság erősen növeli a posztmodern-posztmateriális klaszterbe tartozás esélyét is, ahol a női munkavállalás elfogadása mellett a családba bevonódó apa képe („apának lenni és gyermeket nevelni az egyik legszebb élmény egy férfi életében”, „nem válik nevetségessé egy apa, ha a munkahelyén megtudják, hogy ő pelenkázza a gyereket”, „egy férfinak szüksége van a gyerekre a teljes élethez”, „egy férfi számára fontosabb, hogy több időt töltsön a családjával, mint hogy pluszmunkával növelje a bevételt”) a domináns. Miközben tehát a vallásosabb diákok részben tradicionálisan gondolkodnak a nemi szerepekről, emellett egyformán fontosnak tartják a nők és a férfiak családon belüli és kereső tevékenységét. A felekezetek szerint (második hipotézis) a reformátusok esélye nagyobb a tradicionális álláspont elfogadására, mint a többi felekezeté, aminek oka lehet, hogy a református hallgatók egy jelentős része tiszántúli vagy a határon túli magyar közösségekből származik, és így tradicionálisabb kultúrából érkezik (erre vonatkozóan nem rendelkezünk pontosabb adatokkal).

Kimutattuk azt is, hogy a nők esélye nagyobb a modern álláspontok elfogadására, mint a férfiaké, összhangban a szakirodalommal és a harmadik hipotézisünkkel. Újszerű eredmény, hogy – a hatodik hipotézisünknek részben ellentmondva – a falusi származású hallgatók modernebbül gondolkodnak a nemi szerepekről, mint a városi diákok. Ezt egyrészt magyarázhatjuk azzal, hogy a faluról érkező fiatalok nézeteit egyre kevésbé hatják át a klasszikus értelemben vett tradicionális nézetek, hiszen ők az előregedő, helyi vallási közösségektől inkább elszigetelődnek, és a nemi szerepekkel kapcsolatos nézeteiket inkább a kortárs csoportok és a közösségi média határozza meg. Emellett napjainkban a falusi származású hallgatók elemi tapasztalata a nemek közötti felcserélhetőség elvén működő családi munkamegosztás.

A szülők iskolázottságát tekintve a posztmodern-posztmateriális klaszterbe tartozás esélyét csökkenti a tradicionálissal szemben, ha az anya csak középfokú végzettségű, összhangban negyedik hipotézisünkkel, de a rosszabb szubjektív anyagi helyzet is inkább csökkenti az ebbe a klaszterbe való tartozás esélyét, szemben a korábbi eredményekkel (lásd az 5. hipotézist). Egy magasabb iskolai végzettségű, kedvezőbb anyagi helyzetű fiatal a materiális szükségleteken inkább képes túllépni, és megélni a posztmateriális értékek, így az érzelemgazdag családi kapcsolatok, az apaság örömeit.

A nemeként külön lefuttatott regresszióknál némileg eltértek az eredmények a teljes mintától. A tradicionális csoportba tartozás esélye nagyobb a pragmatikus instrumentális modern csoportba tartozás esélyénél a református és a katolikus férfiak esetén, a nőknél pedig – akárcsak a teljes mintában –, ha valaki egyházas vagy maga módján vallásos, de furcsa módon moderneke a nem vallásos római katolikus nők. Ennek hátterében állhat, hogy a magyar társadalom jelentős részére a kultúrvallásosság jellemző, azaz a vallásosság nélküli felekezeti identitás (Földvári–Rosta 1998). A tradicionális csoportba tartozás esélye nagyobb a posztmodern-posztmateriális csoportba tartozásnál a teljes mintában és a nők esetén is, ha valaki a maga módján vallásos, a férfiaknál viszont a reformátusok nem moderneke ebből a szempontból, de itt is növeli a modern gondolkodást, ha egy nő római katolikus. További kutatást és értelmezést igényel még, hogy a nemek

szerinti külön elemzésben egyes esetekben a felekezeti hovatartozás és a vallásosság miéért magyarázta eltérően a nemi szerepfelfogások közötti választást.

Tanulmányunk legfontosabb eredményének azt tartjuk, hogy rámutattunk, hogy a nemi szerepfelfogások ezen dichotóm, elméleti értelmezése nem tart lépést a társadalom fiatal és iskolázott csoportjainak nézeteivel, és ebben a tekintetben is a nézetek diverzitása érvényesül, akárcsak Murinkó (2014) eredményei mutatják a felnőtt népesség körében. Jelen tanulmány három ilyen sarkalatosan eltérő szemléletmódot különített el. A tradicionális álláspont mellett a két modern klaszter között lényeges különbség, hogy az egyik a nők családon kívüli emancipációja felé tett lépést hangsúlyozza, a másik viszont a férfiak családi önmegvalósítása terén tett emancipatorikus lépést.

Eredményeink arra is rámutatnak, hogy az – egyháziasan vagy a maguk módján – vallásos fiatalok jelentős arányú táborának nemi szerepfelfogásáról a szakirodalomban és a közvélekedésben élő, leegyszerűsítő koncepciója, miszerint a vallásosak szükségszerűen modernitásellenesek, nem áll fenn, vagy legalábbis csak részben igaz. Ha csak a modern-tradicionális dichotómiában gondolkodunk, akkor a vallásosak részéről a tradicionális nemi szerepmegosztás melletti döntés esélye nagyobb, mivel a család működését veszélyeztető rizikófaktoroként azonosítják a pusztán kifelé orientált, instrumentális női szerepmegvalósítást. Azok a vallásosak azonban, akik számára felmerül a klasszikus tradicionális szerepmegosztásnak egy olyan alternatívája, amely a külső és a családi önmegvalósítást mindkét fél számára lehetségessé teszi, ezt az utóbbit választják. Kutatásunkban a posztmodern-posztmateriális nemi szerepfelfogást egyértelműen a legmodernebbnek tartjuk, mivel sem a férfit, sem a nőt nem szorítja be a tradicionális szerepekbe, a férfit kiszabadítja a kenyérkereset érdekében robotoló szerepkörből, és a nő számára azonos értékkel bíró alternatívákat állít.

Kutatásunk korlátja, hogy a vallásosság mérése során nem volt adat például az imádkozási vagy a templomba járási szokásokról. Emellett korlát még, hogy a CSAK-kutatásba bevont 11 felsőoktatási intézmény kiválasztása szakértői mintavétellel, az intézmények fenntartóját, regionális elhelyezkedését és méretét szem előtt tartva történt, ami torzította a hallgatók vallásosság és felekezet szerinti megoszlását, bár kutatásunk fő célja a vallásosság és a nemi szerepek kapcsolata volt, nem pedig az egyetemisták vallásosságának a mélyreható jellemzése. Kutatásunk módszertani korlátja még, hogy a K-means klaszterelemzési módszernél (amely nagy minták esetén az elsődlegesen használt módszer) előre meg kellett adni a klaszterszámot, ami módosíthatta az eredményeket.

További terveink között szerepel a képzési területek, a női és a férfítöbbségű karok megkülönböztetése a nemi szerepek vizsgálata során, illetve a különböző fenntartású felsőoktatási intézmények hallgatóinak összevetése. Emellett további feladat lehet a mélyebb összefüggések feltárása a vallásosság és a nemi szerepattitűdök vonatkozásában, kvalitatív interjúk módszerekkel (pl. hogy a fiatal felnőttek körében esetleg milyen további szerepfelfogás-változások léteznek).

Abstract: Besides demographic and social background determinants, religiosity is one of the most important factors which influence attitudes towards gender roles. In Europe, egalitarian gender roles have been aided by the eventual ubiquity of wide-ranging freedoms, women's increasing labour force participation in the post-socialist regions, the drastic decline in fertility, and state-sponsored secularisation. In this study, we examine Hungarian higher education students' views on gender roles using a nation-wide sample (N=1502, 2017). We create a typology with two modern attitude types which are easily distinguishable from the traditional view on gender roles, namely the pragmatic-instrumental and postmaterialist-postmodern types. We employ multinomial regression to analyse the factors which increase the likelihood of each type's occurrence. After accounting for the effect of demographic and social factors, we find that religiosity has a significant impact on the acceptance towards traditional gender roles. In addition, we also record the novel finding that respondents are much likelier to belong to the postmaterialist-postmodern type, which approves of women's labour force participation and favours the father's involvement in the family, if they are religious in the sense that they follow the teaching of a church.

Keywords: gender role attitudes, religiosity, higher education, fatherhood

Irodalom

- Astin, A. W. (1977): *Four Critical Years: Effects of College on Beliefs, Attitudes and Knowledge*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Astin, H. S. – Kent, L. (1983): Gender-Roles in Transition: Research and Policy implications for Higher Education. *The Journal of Higher Education*, 54(3): 309–324. <https://doi.org/10.2307/1981803>
- Berger, P. – Davie, G. – Fokas, E. (2008): *Religious America, Secular Europe?* London: Ashgate.
- Blackstone, A. M. (2003): Gender Roles and Society. In Miller, J. M. – Lerner, R. M. – Schiamberg, L. B. (eds.): *Human Ecology: An Encyclopedia of Children, Families, Communities, and Environments*. Santa Barbara, CA: ABC-CLIO, 335–338.
- Bryant, A. N. (2003): Changes in attitudes toward women's roles: Predicting gender-role traditionalism among college students. *Sex Roles*, 48(3/4): 131–142. <https://doi.org/10.1023/A:1022451205292>
- Casanova, J. (2018). The Karel Dobbelaere lecture: Divergent Global Roads to Secularization and Religious Pluralism. *Social Compass*, 65(2): 187–198. <https://doi.org/10.1177/0037768618767961>
- David, D. S. – Brannon, R. (1976): *The forty-nine percent majority: The male sex role*. Reading, Mass: Addison-Wesley.
- Deutsch, N. – Rubin, O. (2019): Ultra-Orthodox women pursuing higher education: motivations and challenges. *Studies in Higher Education*, 44(9): 1519–1538. <https://doi.org/10.1177/0037768618767961>
- Diehl, C. – Koenig, M. – Ruckdeschel, K. (2009): Religiosity and gender equality: comparing natives and Muslim migrants in Germany. *Ethnic and Racial Studies*, 32(2): 278–301. <https://doi.org/10.1080/01419870802298454>
- Engler Á. (2017): *Család mint erőforrás*. Budapest: Gondolat.
- Engler Á. – Kozek L. – Németh D. (2020): Családi életre nevelés Magyarországon. *Iskolakultúra*, 30(6): 52–66. <https://doi.org/10.14232/ISKKULT.2020.6.52>

- Farrell, W. (1974): *The liberated man*. New York: Bantam Books.
- Fényes, H. (2014): Gender Role Attitudes among Higher Education Students in a Borderland Central-Eastern European Region called 'Partium'. *CEPS Journal*, 4(2): 49–70. URN: urn:nbn:de:0111-opus-92063
- Fényes H. – Pusztai G. (2014): Önkéntesség és vallásosság összefüggései eltérő felekezeti kompozíciójú közegekben. In Pusztai G. – Lukács Á. (szerk.): *Közösségteremtők: Tisztelgés a magyar vallásszociológusok nagy nemzedéke előtt*. Debrecen: Debrecen University Press, 329–351.
- Fortin, N. (2005): Gender Role Attitudes and the Labour-market Outcomes of Women across OECD Countries, *Oxford Review of Economic Policy*, 21(3): 416–438, DOI: 10.1093/oxrep/gri024
- Földvári M. – Rosta G. (1998): A modern vallásosság megközelítési lehetőségei. *Szociológiai Szemle*, 8(1): 127–137.
- Ganavan, A. (2002): The Fatherhood Responsibility Movement: the centrality of marriage, work and male sexuality in reconstructions of masculinity and fatherhood. In Hobson, B. (ed.): *Making Men into Fathers. Men, Masculinities and Social Politics of Fatherhood*. Cambridge: University Press, 213–242. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511489440.010>
- Gregor A. (2014): A nemi szerepekkel kapcsolatos attitűdök a 2000-es években Magyarországon. Doktori értekezés. Budapest: ELTE TáTK Társadalomkutatások Módszertana Tanszék. http://tatk.elte.hu/file/Gregor_Aniko_disszertacio.pdf (utolsó letöltés: 2021. 02. 01.)
- Hadas M. (2011): A férfifutatók három hulláma. In Hadas M. (szerk.): *Férfifutatók. Szöveggyűjtemény*. Budapest: Budapesti Corvinus Egyetem, 10–19. <http://tatk.elte.hu/file/Hadas.pdf> (utolsó letöltés: 2021. 02. 01.)
- Hámori Á. – Rosta G. (2013): Ifjúság, életkor, szocializáció: az ifjúsági vallásosság változása, és ennek összefüggései az életkori hatásokkal, valamint a szocializáció helyével. *Confessio*, 37(1): 5–18.
- Inglehart, R. – Norris, P. (2003): *Rising Tide. Gender Equality and Cultural Change around the World*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511550362>
- Jurczyk, K. – Jentsch, B. – Sailer, J. – Schier, M. (2019): Female-Breadwinner Families in Germany: New Gender Roles? *Journal of Family Issues*, 40(13): 1731–1754. <https://doi.org/10.1177/0192513X19843149>
- Laki L. et al. (2008): *Magyar Nemzeti Ifjúságpolitikai Riport*. Európa Tanács Vitaanyag. Budapest: MTA Politikai Tudományok Intézete.
- Lehrer, E. (2008): *Religion, Economics and Demography: The Effects of Religion on Education*. London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203889053>
- Lenski, G. (1961): *The Religious Factor*. New York: Doubleday.
- Lorentzen, J. (2013): *The History of Fatherhood in Norway, 1850–2012*. New York: Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1057/9781137343383>

- Mahoney, A. (2010): Religion in Families, 1999-2009: A Relational Spirituality Framework. *Journal of Marriage and Family*, 72(4): 805–827. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2010.00732.x>
- Mead, M. (1949): *Male and Female: The Classic Study of the Sexes*. New York: Harper Collins.
- Merton, R. K. (1968): *Social Theory and Social Structure*. New York: The Free Press.
- Murinkó L. (2014): A nemi szerepekkel és a családdal kapcsolatos attitűdök európai kitekintésben: értékek és gyermekgondozás. *Szociológiai Szemle*, 24(1): 67–101.
- Nagy B. (2015): Háttérben. Kísérlet egy szervezeti rend feltárására. Budapest: L'Harmattan.
- Neményi, M. – Takács, J. (2016): Main breadwinner women in Hungary and their work-family balance related coping strategies. *Intersections. EEJSP*, 2(3): 97–117. <https://doi.org/10.17356/ieejsp.v2i3.170>
- Neményi M. – Takács J. (2018): Családfenntartó anyák munka-magánélet harmonizációs kísérletei Magyarországon. In Nagy B. – Géring Zs. – Király G. (szerk.): *Dilemmák és stratégiák a család és munka összehangolásában*. Budapest: L'Harmattan, 355–380.
- O'Neil, J. M. (1981): Male sex role conflicts, sexism, and masculinity: Psychological implications for men, women, and the counseling psychologist. *The Counseling Psychologist*, 9(1): 61–80. <https://doi.org/10.1177/001100008100900213>
- Ostner, I. (2002): A New Role for Fathers? The German Case. In Hobson, B. (ed.): *Making Men into Fathers. Men, Masculinities and the Social Politics of Fatherhood*. Cambridge: Cambridge University Press, 150–167. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511489440.007>
- Parsons, T. – Bales, R. F. (eds. 1955): *Family Socialization and Interaction Process*. New York: Free Press.
- Pollack, D. – Rosta, G. (2017): *Religion and Modernity*. Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oso/9780198801665.001.0001>
- Pongrácz T. (2005): Nemi szerepek társadalmi megítélése. Egy nemzetközi összehasonlító vizsgálat tapasztalatai. In Nagy I. – Pongrácz T. – Tóth I. Gy. (szerk.): *Szerepváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről 2005*. Budapest TÁRKI Ifjúsági, Családügyi, Szociális és Esélyegyenlőségi Minisztérium, 73–86.
- Pongrácz T. – S. Molnár E. (2011): Nemi szerepek és a közvélemény változásának kölcsönhatása. In Nagy I. – Pongrácz T. (szerk.): *Szerepváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről 2011*. Budapest: TÁRKI, 192–206.
- Pusztai G. (2011): *A láthatatlan kéztől a baráti kezekig. Hallgatói értelmező közösségek a felsőoktatásban*. Budapest: Új Mandátum Kiadó.
- Pusztai G. (2015): Tanulmányi eredményességet támogató tényezők az egyetem falain belül és kívül. In Pusztai G. – Kovács K. (szerk.): *Ki eredményes a felsőoktatásban?* Nagyvárad–Budapest: Partium Press–Új Mandátum Könyvkiadó, 79–97.
- Pusztai G. (2020): *A vallásosság nevelésszociológiája*. Budapest: Gondolat Kiadó.

- Pusztai G. – Demeter-Karászi Zs. (2019): Vallási szocializáció vizsgálata fiatal felnőttekkel készített interjúk tükrében. *Szociológiai Szemle*, 29(3): 80–97.
- Read, J. G. (2003): The Sources of Gender Role Attitudes among Christian and Muslim Arab-American Women. *Sociology of Religion*, 64(2): 207–222. <https://doi.org/10.2307/3712371>
- Rosta, G. (2012) Church and Religion in Hungary. In Pollack, D. – Müller, O. – Pickel, G. (eds.): *The Social Significance of Religion in the Enlarged Europe: Secularization, Individualization and Pluralization*. Surrey: Ashgate Publishing, 187–205.
- Scott, J. (2006): *Family and Gender Roles: How Attitudes Are Changing*. International Conference on Family Relations, University of Valencia, Spain. GeNet Working Paper No. 21. Valencia: University of Valencia.
- Sherkat, D. S. (2007): *Religion and Higher Education: The Good, the Bad and the Ugly*. New York: Social Science Research Council.
- Spéder Zs. (2011): Ellentmondó elvárások között... In Nagy, I. – Pongrácz, T. (szerk.): *Szerepváltozások: Jelentés a nők és férfiak helyzetéről*. Budapest: TÁRKI, 207–228.
- Sporcha, B. – Tisliar, P. (2019): Fertility and Religious Belief. Old and New Relationships in Slovakia. *Journal for the Study of Religions and Ideologies*, 18(52), 63–79.
- Szabó L. T. (1985): *A „rejtett tanterv”*. Budapest: Oktatókutató Intézet.
- Szalma I. – Rékai K. (2019): Szülői felügyeleti jog, kapcsolattartás és tartásdíjfizetés a különélő magyar szülők gyakorlatában. *Szociológiai Szemle*, 29(4): 83–114.
- Takács J. (2017): Aktívan törődő apák Magyarországon. *Szociológiai Szemle*, 27(3): 104–126.
- Tinklin, T. – Croxford, L. – Ducklin, A. – Frame, B. (2005): Gender and Attitudes to Work and Family Roles: The View of Young People at the Millennium. *Gender and Education*, 17(2): 129–142. <https://doi.org/10.1080/0954025042000301429>
- Tomka M. (2009): Vallásosság Kelet-Közép-Európában: Tények és értelmezések. *Szociológiai Szemle*, 19(3): 64–79.
- Vella, F. (1994): Gender Roles and Human Capital Investment: The Relationship between Traditional Attitudes and Female Labor Market Performance. *Economica*, 61(3): 191–211. <https://doi.org/10.2307/2554957>
- Voltz, R. (2007): Väter zwischen Wunsch und Wirklichkeit. In Mühlhling, T. – Rost, H. (Hrsg.): *Väter im Blickpunkt*. Opladen: Verlag Barbara Budrich, 205–224. <https://doi.org/10.2307/j.ctvdf069b.10>
- Wilcox, W. B. (2004): *Soft Patriarchs, New Men: How Christianity Shapes Fathers and Husbands*. Chicago: University of Chicago Press.
- Woodhead, L. (2012): Gender Differences in Religious Practice and Significance. *Travail, genre et sociétés*, 1(27): 33–54. <https://doi.org/10.3917/tgs.027.0033>
- Zulehner, P. M. – Tomka, M. – Naletova, I. (2008): *Religionen und Kirchen in Ost(Mittel) Europa*. Ostfildern: Schwabenverlag.

Függelék

F1. táblázat: A nemi szerepattitűd-állításokkal való egyetértés (1–4-es Likert-skála) átlaga és szórása (az állítások az átlagok szerint csökkenő sorrendben szerepelnek)

	Átlag	Szórás
Az a helyes, ha a feleség és a férj is hozzájárul a család jövedelméhez.	3,43	0,71
Apának lenni és gyermeket nevelni az egyik legszebb élmény egy férfi életében.	3,39	0,74
A dolgozó anya is van olyan jó anyja a gyerekeinek, mint aki nem dolgozik.	3,37	0,76
Manapság a nők többségének dolgoznia kell, mert csak így biztosítható a család megélhetése.	3,21	0,79
Nem válik neveltségessé egy apa, ha a munkahelyén megtudják, hogy ő pelenkázza a gyereket.	3,20	0,92
A férfiak legfontosabb feladata, hogy anyagilag biztosítsák a család megélhetését.	3,18	0,75
Egy férfi számára fontosabb, hogy több időt töltsön a családjával, mint hogy pluszmunkával növelje a bevételt.	3,09	0,74
Egy férfinak szüksége van a gyerekekre a teljes élethez.	3,07	0,89
Fontos ugyan a munka, de a nők többsége számára az otthon és a gyerekek fontosabbak.	3,01	0,87
A háztartási munka ugyanannyit ér, mint a fizetett munka.	3,01	0,85
Egy apa ugyanolyan jól el tud látni egy kisgyermeket, mint egy anya.	2,99	0,86
A háziasszonyi teendők ellátása és a gyermeknevelés éppen olyan önmegvalósítás lehet egy nő számára, mint a keresőmunka.	2,94	0,88
Állásban lenni is fontos lehet, de a legtöbb nőnek az igazi vágya, hogy otthona és gyereke legyen.	2,90	0,90
Sikereket, karriert elérni munkájában az egyik legfontosabb cél egy férfi életében.	2,81	0,82
A nőknek nem kell társuk beleegyezését kérni, hogy mire költsek a keresetüket.	2,81	0,99
A gyerek 3 éves kora előtt káros, ha az anya dolgozik.	2,79	0,99
A nők legfontosabb feladata a gyerekeknél.	2,65	0,95
A legfontosabb döntéseket a családban a férfinak kell meghoznia.	2,64	0,95
A férj feladata, hogy keresetével biztosítsa a család megélhetését, a feleség feladata, hogy ellássa az otthoni feladatokat.	2,64	0,91
Nem tesz jót egy kapcsolatnak, ha a nő többet keres, mint a férfi.	2,61	0,98
A család élete megsínyli, ha a feleség teljes munkaidőben dolgozik.	2,61	1,03
Sok pénzt keresni a legfontosabb cél egy férfi életében.	2,60	0,87
Nem helyes, ha a férfi marad otthon a gyerekekkel, a nő pedig dolgozni jár.	2,57	1,07
A férjnek többet kell keresnie, mint a feleségének.	2,41	1,00
A férfiak számára a munka fontosabb kell, hogy legyen, mint a család.	1,94	0,92